

Војо СРЗЕНТИЋ

ТИТО ИЗУЗЕТНА ЛИЧНОСТ ИСТОРИЈЕ

Обиљежавајући на данашњој свечаној сједници нашег Централног комитета 40 година од доласка друга Тита на чело КПЈ, односно СКЈ, комунисти, радни људи и грађани СР Црне Горе изражавају му своје поштовање и захвалност за његово историјско дјело и нашу трајну предидејеленост да под његовим руководством истрајемо на путу изградње нашег друштва на основама социјалистичког самоуправљања.

Има симболике и дубоког смисла у томе што овај Титов и наш јубилеј обиљежавамо 13. јула, на дан устанка црногорског народа и народа и народности који живе у Црној Гори. Тринаестојулски устанак црногорског народа 1941. године, тај изазов будућности и међаш његове историје, могли су комунисти и друге напредне снаге Црне Горе покренути захваљујући томе што је друг Тито доласком на чело КПЈ створио од ње чврсто организовану предводничку снагу радничке класе и других радних слојева свих наших народа и народности, оспособљену за револуционарну акцију и спремну за борбу противу фашистичке агресије и окупације.

Револуционар који је у читавом свом животном дјелу достигао највише домете спајања и међусобног оплођивања марксистичке теорије, револуционарне праксе и искустава радничког и ослободилачког покрета, стратег наше револуције и вођа наших народа и народности — Јосип Броз Тито је непоновљива личност југословенске и свјетске историје, која је дала и даје снажан печат читавој савременој епохи. Он се издваја у плејади великих личности свјетске историје по томе што је у изузетно тешким и сложеним околностима, не једном и не у једном историјском тренутку, већ у непрекинутом и непрекидном континуитету који траје 40 година, остваривао своју и нашу пројекцију будућности, историјске циљеве народа и народности Југославије, борио се за слободу човјека и народа не заустављајући се при томе на једној историјској побједи, на једној пређеној етапи, већ увијек — како

---

* Реферат на свечаној сједници ЦК СК Црне Горе од 13. јула 1977, посвећеној четрдесетој годишњици доласка друга Тита на чело Партије,

једном приликом рече друг Кардељ — „погледом упртим у будућност“. То је била и остала црвена нит у Титовом стваралачком и револуционарном дјелу подједнако када судјелује у октобарској револуцији, штрајкује глађу у Франкопанској кули, када одбија компетенције буржоаског суда, јер признаје само суд Партије, или када на робиви организује рад Партије и изучавање марксизма, бори се против фракционаштва у руководству Партије, када се залаже да руководство Партије „мора да буде у земљи, међу масама, да са њима дијели добро и зло“, или када у тами поробљене Европе диже буктињу устанка, па до данашњег дана када борба за ослобођење човјека и његово добро остају смисао и циљ борбе револуционарне партије.

Са Титом на челу Комунистичка партија и Савез комуниста Југославије су увијек смјело крчили нове путеве у развоју наше Револуције, ослањајући се на радничку класу и широке масе, као њене основне покретачке снаге. Захваљујући томе, наша Револуција није никада постала склеротична, без обзира на повремене застоје и тешкоће; она је увијек остала млада и по идејама и по људима који су је носили. Примјером свога живота и дјела друг Тито нас учи да се никада не стане на пола пута, да се не преда самозадовољству постигнутим, да резултати буду подстрек за ове и још веће. То је било могуће јер су Тито и Партија своје дјело темељили на марксизму-лењинизму, као теорији научног социјализма, никада га не схватајући као систем догми, већ као теорију друштвеног процеса која се стално потврђује, обогаћује и развија кроз конкретну стваралачку праксу, кроз анализу сопствених прилика и услова за револуционарну борбу и револуционарно искуство милиона.

Своју историјску улогу Комунистичка партија Југославије је могла испунити јер је била најтјешње повезана са широким народним масама. Доласком друга Тита на чело КПЈ, Партија излази из илегалности и повезује се са народом, са свим радним слојевима друштва и својом политичком платформом и снагом утицаја постаје партија маса. Она је могла покренути и побједоносно довести до краја оружану народноослободилачку борбу јер је остварила широки борбени фронт антифашистичких и демократских снага у борби противу фашистичке агресије. Резултате у социјалистичкој изградњи и развоју социјалистичких самоуправних односа било је, такође, могуће постићи ослобођењем стваралачких иницијатива најширих маса и јачањем улоге радничке класе и радног човјека. Титова дубока вјера у човјека, у снагу и моћ радничке класе и широких народних маса, и чврста увјереност да револуционарна партија може остварити своју улогу само ако класу и радне масе мобилише и организује у борби за властито ослобођење, постали су битно и трајно својство радничке авангарде. То је могао да учини, како каже друг Кардељ, „само човјек који је сам увијек био повезан са радничком класом и на-

родом и који је посједовао изванредан таленат да осјети и да нај-адекватније формулише њихове тежње и захтјеве“.

Само човјек који схвата вријеме и историју, утиче на њих и мијења их, који посједује визионарство али и револуционарни реализам, који бескрајно вјерује у своју класу и народ, могао је — закључујући историјску V земаљску конференцију КПЈ у Загребу, у октобру 1940. године, у тренутку када мрак фашизма прекрива Европу а стара Југославија, продата и издата, налази се пред распадом — увјерено казати: „Другови, пред нама су одлучујући дани, напријед сада у коначну борбу. Идућу конференцију морамо одржати у ослобођеној земљи и од туђина и од капиталиста!“

Титова Партија, њен програм, револуционарна досљедност, аутентичан пут револуције и широка платформа на којој су окупљене масе у оквиру народноослободилачког фронта, овјенчани су устанком и револуцијом, снажном народноослободилачком војском, искованим братством и јединством народа и народности Југославије и влашћу радног народа у југословенској социјалистичкој републици. Тиме су највеличанственије потврђене историјске ријечи друга Тита из октобра 1940. године.

Покретањем и побједом народноослободилачког рата и социјалистичке револуције народи Југославије су узели своју судбину у своје руке, постали равноправни субјекти у заједници слободно уједињених и равноправних народа и народности. Братство и јединство народа и народности Југославије и борба за њихову пуну равноправност били су и остали темељна основа рјешавања националног питања у нашој заједници. Титов концепт националне равноправности обогаћује се данас борбом за ослобођење рада, за нови уставни положај република и покрајина, за одговорност народа и народности у њима за сопствени развој и развој југословенске социјалистичке заједнице у цјелини, за споразумно и договорно усклађивање интереса и рјешавање заједничких проблема.

Даровитошћу марксисте-визионара и смјелошћу револуционара, никада се не мирећи са постигнутим, увијек отварајући перспективе развоја и крчећи нове путеве ослобођења рада и човјека, Тито је отворио пут самоуправној демократији удруженог рада. Заснивајући се на самоуправљању радничке класе и радних људи средствима и резултатима свога рада, непосредна самоуправна демократија први пут у историји отвара могућност да човјек постаје стваралац своје сопствене судбине. Том стазом самоуправљања корачамо скоро три деценије и оно је данас реалан живот радних маса и битна садржина друштвених односа и човјековог стваралаштва.

Историјски значај цјелокупног револуционарног стваралаштва друга Тита не би био потпуно дат ако се не би истакао његов огроман допринос спољној политици Југославије и њеној афир-

мацији на међународном плану. Захваљујући Титовој визији међународних односа, његовој истрајној борби за мир и прогрес у свијету, за безбједност и равноправну међународну сарадњу, Југославија је постала значајан фактор у савременим свјетским збивањима. Огромно је порастао њен углед у свијету, што јој је отворило врата за широку и конструктивну сарадњу са највећим бројем земаља у свијету. Огроман је допринос друга Тита развоју покрета несврстаности. Тај покрет, чији је Тито зачетник и носилац, постао је данас један од најзначајнијих фактора свјетске политике у борби за успостављање новог међународног економског и политичког поретка и за изградњу једног новог свијета заснованог на демократским и равноправним односима.

Непроцјењиви допринос ствари социјализма представљају Титови ставови о односима који треба да владају између социјалистичких земаља и у међународном радничком и комунистичком покрету. Суочени непосредно последије рата са покушајем Стаљина да нам — угрожавајући независност и суверенитет наше земље — наметне своју концепцију развоја социјализма и улоге Партије, друг Тито и КПЈ су устали у одбрану аутентичности наше револуције, у одбрану права да сами одлучујемо о путевима развитка социјализма у нашој земљи. Принципи за које смо се тада залагали — независност и равноправност комунистичких партија, право сваке земље на сопствени пут у социјализам, одговорност сваке партије пред сопственом радничком класом и народом — потврдили су се као незамјенљиви за односе између социјалистичких земаља и комунистичких партија. Свјedoци смо актуелности тих принципа и данас. Таква самосталност комунистичких и других радничких партија битна је претпоставка за остваривање њихових обавеза заснованих на интернационалистичкој солидарности. Такве обавезе је наша Партија увијек потврђивала на дјелу и у најтежим условима инспирисана Титовим погледима и праксом.

Другарице и другови,

У периоду од 1935. до 1937. године КПЈ постаје све значајнији политички фактор у земљи. Постајала је то у мјери у којој је успијевала учврстити идејно и акционо јединство у сопственим редовима, што се као проблем јавља већ од њеног оснивања, а манифестовало се кроз сталне идејне спорове, унутар партијске трзавице и фракционашке сукобе. То је у појединим периодима апсорбовало готово сву драгоцену енергију Партије.

Преломан тренутак у историји КПЈ је пресељење њеног руководства из иностранства у земљу. Друг Тито је још тада осјетио сав значај самосталности Партије у изграђивању сопствене политичке линије и стратегије. Требало је имати способности и храбрости за тако далекосежну одлуку у вријеме када су руководство и истакнути појединци у њему зависили од оцјене и процјене одређених кругова у Коминтерни, када су догматизам и ше-

матизам те институције били важнији од револуционарног рада у својој средини.

Већ искусни револуционар и формирана стваралачка личност постојаних увјерења и идеала, суштински антидогмата, противник жаловости кабинетских расправа и псеудореволуционарних фраза, Јосип Броз је свјестан да се револуционарна борба не може разбуктавати у плитким водама секташтва и неповезаности са масама. Одмах је прионуо на посао да Партију ослободи фракционаштва, секташтва и опортунизма њеним повезивањем са масама, да ојача редове Партије истинским борцима за револуционарне циљеве који ће бити способни да на темељу марксистичке науке и свакодневне политичке праксе организовано дјелују на револуционарном мијењању друштвених односа.

Способност да у партијској политици и пракси на прави начин формулише животне интересе радничке класе и да окупи све снаге за борбу јесу онај драгоцјени допринос друга Тита изградњи Партије, васпитању кадрова и стварању идејног јединства, без којег Партија не би могла да стекне самопоуздање дисциплину и револуционарну чврстину. Његови ставови и метод руковођења били су блиски југословенским комунистима, јер су произлазили из анализе конкретне ситуације. То је придобијало партијске кадрове и усмјеравало их на политички рад у масама.

Вишегодишњим интензивним радом КПЈ успијева да се повеже са радним слојевима народа и да активира његову револуционарну енергију. Иако илегална, она користи разне форме легалне борбе да буде присутна у политичком животу и да непрекидно јача свој политички утицај. Ослањајући се у акцији на масе, борећи се за њихове свакодневне интересе и захтјеве, и повезујући ту борбу са дугорочним циљевима револуционарног преображавања друштва, Партија постаје општедруштвени политички фактор са растућом улогом и утицајем у револуционарним збивањима.

Партија постиже све ширу политизацију маса на плану борбе за њихова социјална и национална права. Заоштрава се сукоб са режимом, који заводи терор, газии слободе и организује масовне прогоне и мучења комуниста. Незадрживо се шири талас протеста, штрајкова, незадовољства и ствара широки демократски покрет којим руководи КПЈ.

Титов долазак на чело КПЈ доноси прелом и у партијском раду у Црној Гори. Црногорски народ је био без националних права, а социјално обесправљене масе грцале су у сиромаштву и дуговима, трпећи понижења и увреде. Радне масе и напредна омладина су више пута исказивале своје незадовољство, а мучења комуниста и добровољаца за Шпанију по затворима у Дубровнику и Сарајеву изазивале су гнушање цијелог народа и мотивисала његов чувени отпор на Белведеру. Долази до наглог разбуктавања револуционарног рада. Партија почиње да шири свој ути-

цај (што се манифестовало и честим штрајковима), преко легалних и полулегалних организација врши снажан утицај и политизацију сеоског становништва, обнавља СКОЈ, појачава пропагандни рад, а најбољи синови црногорског народа из редова радника, сељака и интелигенције у све већем броју постају скојевци и комунисти или прихватају њихове идеје као своје.

Више пута је истицано да један од најкрупнијих догађаја у историји КП у Црној Гори између два рата представља Осма покрајинска конференција, одржана почетком августа 1940. године у Барама Жугића. Конференција је одржана у предвечерје оружане револуције, у условима заоштравања унутрашње политичке ситуације и нарастања револуционарног покрета, у вријеме када фашизам у Европи показује своје право лице, када југословенски режим методом терора и застрашивања покушава да угуши демократски покрет. Истовремено, плодови интензивног политичког рада и консолидовања КПЈ у Црној Гори су већ такви да је она постала снажан политички фактор у борби за рјешавање социјалних националних и ширих друштвених проблема, што јој је омогућило широко повезивање са радницима, сељацима и свим демократским и патриотским снагама и усмјеравање њиховог борбеног расположења у револуционарном смјеру. По начину припреме, избору и броју делегата, који су представљали преко хиљаду чланова КПЈ и око три хиљаде чланова СКОЈ-а из Црне Горе, Боке, Санџака, Косова и Метохије, по свестраности анализе политичке ситуације и стања у партијским организацијама и по значају одлука — ова Конференција се може упоредити са конгресом. Она је имала велики значај за јачање улоге Партије у Црној Гори, за повећање акционе способности партијских организација и проширивање њених редова и утицаја на масе.

Велика је Титова заслуга за такве резултате рада Конференције. Својим непосредним учешћем у њеном раду огромно је допринио свестраној анализи активности Партије у Црној Гори, њених успјеха и слабости. Нарочито је указао на секташтво и зачауреност, недовољну повезаност неких организација са масама, на кругост и погрешне методе рада, инсистирао на чврстом повезивању Партије са народом и одлучној борби против фракционаштва. У све резултате Осме покрајинске конференције дубоко је уткана Титова стваралачка и револуционарна мисао.

Значај ове Конференције, исправност њених одлука и закључака потврдиће се и у ослободилачком рату, а политичка и акциона способност Партије у Црној Гори ускоро ће се освједочити на најбољи могући начин.

Позив на устанак и оружану борбу против фашистичких окупатора, који је свим народима и народностима упутила Комунистичка партија Југославије 4. јула 1941. године, наишао је међу комунистима и у народу у Црној Гори на потпуни одзив. Тринаестог јула долази до општенародног устанка у Црној Гори и хе-

ројског супротстављања армије од 150.000 добро наоружаних непријатељских војника. Већ први дани су овјенчани побједима, ослобођен је највећи дио територије Црне Горе и избачено из строја близу 5.000 окупаторских војника.

Међутим, значај 13. јула се не исцрпљује ратним подвизима, борбеним моралом, славом црногорског оружја и непокорним духом народа. Тринаести јул за црногорски народ значи много више. То је датум који симболизује историјски заокрет ка националној еманципацији и социјалистичком преображају. У њему су сублимисана сва исконска стремљења црногорског народа ка слободи. На историјску позорницу је изашла радничка класа са својом Комунистичком партијом, која је повела црногорски народ у борбу да избори своје право на слободу, на социјалну правду, националну равноправност, да изађе из историјског безнађа и да оствари своју жељу да живи у братству и јединству са другим народима и народностима Југославије.

Оштра поларизација политичких снага и сукоба са идеологијом четништва и сепаратизма определијелили су жестину окршаја у револуцији и ослободилачком рату у Црној Гори од самог почетка. И једни и други су постали организовани фронт контрареволуције и сарадници окупатора. И једна и друга идеологија на тлу Црне Горе је доживјела пораз у току револуције.

Црногорском народу је нуђена рестаурација старе славе и сепаратизам у замјену за покорност. Нуђен му је и повратак на хегемонизам великосрпске буржоазије. Из тих прљавих руку издаје црногорски народ није хтио ништа да узме. Определијелио се за борбу и страдање, али и за идеале који му доносе достојанство, слободу и социјализам. Полажући бројне жртве и борећи се до коначне побједе, црногорски народ је дао достојан допринос југословенској револуцији и остварио своју социјалну и националну равноправност у заједничкој борби са другим народима и народностима у Југославији.

Народнослободилачки рат, у коме су сви наши народи и народности дали огромне људске и материјалне жртве и велики допринос слому фашизма, могао је бити тако масован и побједоносно доведен до краја због тога што су КПЈ и друг Тито радничкој класи и радним људима понудили програм националног и социјалног ослобођења, што су били свјесни да политичко ангажовање широких народних маса у устанку зависи, прије свега од програма политичких и социјалних промјена који им Партија нуди. Још 1942. године друг Тито је најбоље изразио суштину народноослободилачке борбе када је истакао да она треба да значи, осим побједе над фашизмом, и побједу над старим режимом, као и слободу, равноправност и братство свих народа и народности Југославије.

Дјелотворност Титовог револуционарног програма и дјела, оживотворена и потврђена током четворогодишње оружане борбе

против окупатора и домаћих издајника, даље се афирмисала и оживотворила у стварању равноправне заједнице демократски уједињених народа и народности Југославије, а братство и јединство постало је начин њиховог заједничког живота.

Када је 1948. године запријетила велика опасност да се угрозе тековине народноослободилачке борбе и аутентичност наше социјалистичке револуције и Титов револуционарни програм изградње социјализма, показало се колико су братство и јединство, национална равноправност, независност наше земље и право на сопствени пут у социјализам дубоко укоријењени у срца и свијест радничке класе и сваког народа и народности Југославије.

Међаши наше најновије историје: 1937, 1941, 1943, 1945. и 1948. година припремали су 1950. годину, када смо се дефинитивно и трајно определијели за самоуправан пут социјалистичког развоја по мјери и интересу сопствене радничке класе и наших народа и народности и на тај начин снажно закорачили у епоху ослобођења рада.

На том путу Савез комуниста Југославије морао је да се, рушећи остатке старих односа и схватања у друштву и изграђујући нову социјалистичку свијест, бори и са противницима у сопственим редовима. Тито је умιο да мобилише у одлучном тренутку Савез комуниста, укаже на магистралне правце и да се одлучно разрачуна са свима онима који су покушавали да Савез комуниста и нашу револуцију скрену на странпутицу.

Тако су сломљена анархолибералистичка схватања о вишепартијском систему и застарјелости марксизма и поражене снаге које су биле за великодржавни централизам и настојале да поједине државне институције задрже изван јавне контроле самоуправног друштва. Са истом одлучношћу смо се обрачунавали са појавама лидерства, фракционаштва и продора туђих идејно-политичких схватања, што је било довело до појава национализма, либерализма и других антисамоуправних и антисоцијалистичких тенденција. Тито је, мобилишући СКЈ, одлучно то онемогућио и јасно указао на потребу јачања друштвене улоге и одговорности СКЈ за даљи развој наше револуције.

Доношењем новог Устава 1974. године прогресивне снаге нашег друштва са СКЈ на челу избориле су још једну грандиозну побједу на путу учвршћења владајућег положаја радничке класе и радних људи у друштву и изградње социјалистичког самоуправљања као цјеловитог друштвеног односа.

У ових четрдесет година Савез комуниста под Титовим руководством израстао је у организацију динамике и акције, која се стално развија, прилагођава условима револуционарне борбе, непрестано критички и самокритички провјерава властиту идејно-политичку праксу, стално се осавремењује и шири просторе слободе, бори се за прогрес и указује на појаве које вуку назад. Све је то допринијело да увијек остане на висини историјских

задатака и постане истински предводник радничке класе на њеном путу изградње новог друштва.

Другарице и другови,

Основа за самоуправљање и непосредну социјалистичку демократију коју имамо и за коју се боримо садржана је у карактеру и оригиналним путевима наше револуције. Тито је на вријеме схватио, припремајући се за судбоносне дане који долазе, да комунисти не би успјели да се одрже пред налетом фашизма, нити да остварују револуционарну улогу, ако не пробуде иницијативе маса, ако се најтјешње не повежу са њима, постајући њихова покретачка и усмјеравајућа снага.

Идеал слободе, за који се ишло у ту борбу, повезивао је све те борце у јединствени и непробојни фронт. Колико је све то допринијело ефикасности борбе против непријатеља толико је значајно са гледишта претпоставки за успостављање и развој будуће самоуправне демократије. У одлукама Првог и Другог засиједања АВНОЈ-а налазе се клице будуће демократске народне власти. Захваљујући тим и таквим револуционарним оријентацијама, социјалистичка демократија се већ у првим послјератним годинама снажно манифестовала кроз пробуђену иницијативу и радни ентузијазам најширих народних маса, као и кроз већ оформљене демократске облике организовања тих маса, иако политички систем, тј. облик државне организације, још није томе био прилагођен.

Постојање широког демократског и револуционарног покрета и фронта народних маса у револуцији, што јој је давало аутентични облик, била је незаобилазна претпоставка да у изградњи социјализма кренемо сопственим путем. Због тога је и било логично што је друг Тито у судбоносним данима 1948. године позвао комунисте, радне људе и радничку класу Југославије да на сопственом искуству, узимајући у обзир конкретне услове и специфичности тока револуције, наставе борбу за изградњу социјализма.

Тито је енергично радио на томе да се разграничимо од сваког система и облика демократије која није у функцији виталних интереса радничке класе и не одговара нашим условима и нашим револуционарним одређењима и тежњама. Многобројне варијанте демократије, чијим су се именом за више од сто година радо китили готово сви буржоаски политички системи, нијесу ни створане да би радне масе ослободиле најамног положаја, нити су то могле да постигну. Социјалистичке револуције створиле су, међутим услове за истинску демократију. Но, убрзо се показало да и побједом социјалистичке револуције могу настати озбиљне деформације у остваривању демократије, ако она стиже до човјека, прије свега, посредством државе и политичке партије. Ми смо се опредијелили за самоуправну социјалистичку демократију која доводи до суштинске промјене друштвено-економског положаја и

улоге радног човјека и грађанина. Од историјске 1950. године, када су фабрике предате на управљање радницима, тј. када је нађен „одговор на питање гдје је истинска демократија“ и када је ка таквој демократији учињен одлучни историјски корак, сва пажња је усредсређена на то да се у систему заснује и у конкретној друштвеној пракси оживотворе нови самоуправни продукциони односи, као нужна претпоставка ослобађања рада.

Децентрализација и ограничавање друштвено-економских функција државе, развијање комуналног система, привредна и друштвена реформа, сваки нови устав и пракса која се развијала — што је све имало дубоки класни смисао и значај — стално су нас приближавали том циљу. Најновији Устав и Закон о удруженом раду означавају највише домете у овом смјеру револуционог развоја.

Створене су институционалне и друштвено-економске претпоставке да радници управљају не само пословима у организацијама удруженог рада у којим раде већ и цјелокупном друштвеном репродукцијом. Продукциони односи који ово омогућавају имају израз у неутуђивом праву радника да ради средствима у друштвеној својини ради задовољавања својих и друштвених потреба и да, равноправно са другим радницима у удруженом раду, утиче на услове и управља резултатима рада. У мјери у којој се остварује таква позиција радника, својина над средствима за производњу се преображава од државносојинског или групносојинског монопола у непосредно друштвену својину, чиме социјалистичко самоуправљање и ослобођење рада добијају своју реалну основу.

У основној организацији удруженог рада радници треба да одлучују о цјелокупном дохотку који стварају. Карактер друштвене својине и зависност материјалног и друштвеног положаја радника од дохотка који се ствара у цјелини удруженог рада упућују раднике да своја самоуправна права остварују удруживањем рада и средстава са другим радницима из свих сфера удруженог рада. Развојем друштвено-економских односа у складу са овим принципима јача самоуправни положај радног човјека и грађанина у нашем друштву и стварају се услови за интеграцију свих области рада и дјелова друштва, али на самоуправној основи, путем удруживања рада.

Током досадашњег развоја, са свим промјенама које су вршене, нормативним регулисањем и практичним оживотворењем ових продукционих односа, самоуправљање је добило своју друштвено-економску основу која радничкој класи и радним људима омогућава да успјешно и на самоуправни начин даље усмјеравају развој производних снага и својих међусобних односа. Наравно, за такве односе се треба стално борити, јер они још не живе и не функционишу на задовољавајући начин.

Због тога даље развијање тих нових односа, претварање у живот наших опредјељења, ефикасно функционисање социјалистичких самоуправних друштвено-економских и политичких односа, представља данас за Савез комуниста и остале субјективне социјалистичке снаге централни задатак.

Таква самоуправна улога радника не би се могла остваривати у пракси без бржег прилагођавања политичког система промјенама које смо започели у области друштвено-економских и производних односа. Сада су, у припремама за 11. конгрес СКЈ, на дневном реду нове иницијативе за још дубље промјене у политичком систему у складу са друштвено-економском основом самоуправљања. Правац и критеријум промјена које треба извршити усмјерени су на то да се још више ослободе иницијативе и могућност самоуправног одговорног дјеловања радних људи. Делегатски систем, са тог становишта, треба још више развити и ојачати. Претпоставка успјешнијег остваривања самоуправних права радних људи садржана је у ефикаснијем функционисању цјелокупног нашег система, у чему даље развијање улоге и одговорности организованих фактора социјалистичке свијести, у првом реду Савеза комуниста, има пресудан значај.

Свим што је већ постигнуто самоуправна социјалистичка демократија се у пуној јасноћи разграничила од свих других облика демократије. Стварањем такве демократије друг Тито и Савез комуниста са пута социјалистичког самоуправног развоја уклањају све облике политичког традиционализма, отворивши тако нову перспективу — перспективу демократије без посредника. Ова демократија није ни вишепартијска, ни једнопартијска — она је специфичан облик непосредног изражавања и остваривања интереса радничке класе и радних људи. Суштинско обиљежје ове нове — Титове демократије јесте, према томе, да не поставља и не рјешава страначка питања, већ питања произвођача радних људи и друштва у цјелини.

Пут којим се ишло у развоју социјалистичке демократије није био ни једноставан ни лак. Рађајући се у најтежим историјским преломним тренуцима, самоуправљање се развијало из тешкоћа и кроз тешкоће. Предвођене Савезом комуниста, снаге социјалистичког самоуправљања одлучно су наступале са својим интересима и тежњама, потискујући носиоце државносојинског монопола, носиоце анархолиберализма, групносојинског и технобирокуратског монопола, који су такође грчевито покушавали да задрже своје позиције. Тито је, с обзиром на све то, стално наглашавао неопходност несмањене улоге и одговорности организованих субјективних социјалистичких снага, у првом реду Савеза комуниста, за правац друштвеног развоја. Разради и прецизирању те улоге и њеном оживотворењу у пракси морамо посветити озбиљну пажњу у припремама за 11. конгрес СКЈ и 7. конгрес СК Црне Горе.

Досадашња достигнућа самоуправљања представљају велику тековину од недогледног историјског значаја, како се то данас истиче готово свуда у свијету. Самоуправљање није за нас нека спољна позлата система или пропагандистичка фраза, већ неза-мјенљиви облик друштвеног живота и начин регулисања односа у друштву. Тито нас, међутим, учи да на све то гледамо у историјској перспективи — са гледишта потреба и могућности да буде боље и још развијеније. Ретроспективан поглед у то што је и како стварано открива да је досадашњи развој текао у непрекидном ланцу реформи, да се са слухом за ново и прогресивније стално ишло у ново, али тако да се никада није изгубио континуитет револуционарног развоја и смисао за политичку реалност, чињене су самокритичке корекције кад је год то било потребно, али је развој система, политике и праксе самоуправљања ишао узлазном линијом. У основи је тог континуитета Титова непоколебљива веза са радничком класом и његова вјера у њену ослобађајућу историјску мисију, схватајући је не само у ономе што она тренутно јесте већ и у ономе што може да буде развојем самоуправљања. Та везаност и та вјера су Титу и Савезу комуниста Југославије омогућавали да се одлучују и на најсмјелије револуционарне иницијативе, да истински авангардно предњаче, а да се никада не одвоје од оних које предводе и њихових класних интереса, тј. од основних стратешких револуционарних опредјељења.

Другарице и другови,

Као што је познато, у вези са националним питањем у Комунистичкој партији Југославије дуго је било лутања, заблуда и потцјењивачког односа. Тек доласком новог партијског руководства, са другом Титом на челу, национално питање постаје стратешко питање Партије и револуције.

На IV земаљској партијској конференцији децембра 1934. године у Љубљани, на којој је учествовао и друг Тито, долази до значајног заокрета у политици КП према националном питању, доношењем одлуке о оснивању КП Хрватске и КП Словеније, а у најближој будућности и КП Македоније.

Још 1936. године друг Тито је у једном писму изложио своју визију рјешавања националног питања залажући се „за слободну заједницу свих народа Југославије у садашњим границама, уређен на федеративној основи, а против сваког угњетавања и хегемоније, било којег народа по другоме. Дакле, хрватски, словеначки, српски, македонски и црногорски народ треба да се на демократски начин изјасне како желе да уреде своје међусобне односе у државној заједници. Исто тако, народ у Војводини и Босни и Херцеговини има право да се изјасни о свом односу у државној заједници“. Годину дана касније КП и Тито, упозоравајући на ратну опасност, истичу да је услов успјешне борбе противу фашизма то да „циљ те борбе, у којој ће народне масе уложити читаву своју снагу, буде неодложно рјешење националног питања

сагласно начелу демократског права на национално самоопредјељење“. И на V земаљској конференцији КПЈ 1940. године као један од најважнијих задатака наглашена је „борба за националну равноправност угњетених народа и националних мањина Југославије“.

У тим ставовима јасно се изражава Титов концепт равноправне заједнице која ће се кроз револуцију створити и велики значај који придаје правилном рјешавању националног питања.

Таква досљедна политика о националном питању омогућила је стварање онако широког и масовног свенародног фронта у народноослободилачком рату који је по свом карактеру био и народноослободилачки и социјалистички. Неразводна повезаност народноослободилачке борбе и рјешавања националног питања омогућила је да се одлукама АВНОЈ-а, вољом свих народа, поставе темељи нове федеративне државе, засноване на пуној равноправности свих народа и народности Југославије. Од АВНОЈ-а до наших дана као непоколебљиви камен-темељац јединства и стабилности наше заједнице стоји пуна национална равноправност и слободан друштвени, економски и културни развој свих народа и народности.

У идејама и политици КПЈ о националном питању црногорски народ је налазио наду и гаранцију за остварење својих слободарских и националних циљева. Са формирањем правилне политике КПЈ о националном питању у нашој земљи, па тиме и правилне политике у односу на црногорско национално питање, расте морални и политички престиж и углед Партије у масама, и дентификује се са тежњама народа за социјално и национално ослобођење. То се у Црној Гори најснажније изразило у тринаестојулском устанку 1941. године, када је народ масовно устао у борбу против окупатора и за национално и социјално ослобођење. Своју вјековну тежњу да живи у заједници са осталим југословенским народима као слободан и равноправан субјект црногорски народ је крвљу доказао кроз оружани дио револуције.

„Данашњи положај Црне Горе“, рекао је недавно друг Тито на свечаној сједници Црногорске академије наука и умјетности, „резултат је великих револуционарних промјена у нашем друштву и развоја самоуправних односа, чему је црногорски народ, равноправно са осталим народима и народностима наше земље, дао значајан допринос“.

Суштину борбе СКЈ у развијању и унапређивању међунационалних односа и националне равноправности данас и убудуће чини даљи развој самоуправљања, досљедно оживотворење друштвено-економског и политичког система заснованог на одлучујућој улози радника у удруженом раду, на њиховом праву да располажу и управљају средствима и резултатима свога рада. У таквим односима свака република и покрајина сваки народ и народност брину и одговарају за сопствени развитак, али и за разви-

так цијеле заједнице, усклађујући своје и заједничке интересе самоуправним споразумијевањем и друштвеним договарањем. Развијање међунационалних односа на бази такве суштинске политичке и материјалне равноправности најбоља је брана против свих тенденција национализма и хегемонизма. У то нас је увјерило сопствено искуство. Остаје наша трајна обавеза спровођења Титове политике сталног продубљивања националне равноправности и учвршћивања братства и јединства као темеља стабилности наше вишенационалне социјалистичке заједнице.

Другарице и другови,

У годинама пред други свјетски рат Црна Гора је била чак и за балканске прилике сиромашна и заостала земља, без индустрије, без комуникација, без радничке класе, са нешто мало заната и ситних пољопривредних посједа који ни њихове власнике нијесу могли издржавати, изложена насртајима великосрпске буржоазије и национално обесправљена. На то су надодата разарања, пустош и згаришта у току другог свјетског рата.

У вријеме Титове епохе СР Црна Гора је из основа измијенила свој социјални, културни и материјални лик. За то вријеме, рекло би се, вјекови су прескочени. Када се са ове удаљености праве паралеле враћањем погледа у ранија времена, онда се тек може видјети величина корака који је направљен.

Највећа тековина коју је извојевао црногорски народ састоји се у томе што је изишао из историјског незнања, што је постао господар на своме у заједници збратимљених и слободних људи, заједници равноправних народа и народности Југославије.

У овом времену Црна Гора је значајно развила све димензије свог материјалног и духовног живота. О величини материјалног и друштвеног преображаја могли би се навести многи докази, што данас нема потребе чинити. Довољно говори само податак да је индустријска производња од 1947. до 1975. године порасла за 35 пута, да је проценат пољопривредног становништва смањен са око 80%, колики је био уочи рата, на скоро 30%, колико износи данас. Израсла је релативно бројна радничка класа, која је већ данас пресудан фактор цјелокупног материјалног и друштвеног развитка наше Републике. То је, свакако, највеће достигнуће и права историјска шанса укупног просперитета црногорског друштва. Нове гране привреде са значајним производним капацитетима, модерне саобраћајнице, нове научне, образовне, културне, здравствене и друге институције, завидан број стручних кадрова разних профила, достигнути степен образовног и културног нивоа становништва, постигнути ниво животног стандарда и сл. представљају значајну основу за још бржи материјални и општедруштвени напредак наше Републике. Постигнути резултати у материјалном и друштвеном развоју наше Републике дјело су радничке класе, радних људи и грађана Црне Горе и значајне помоћи радничке класе свих народа и народности Југославије. Они

су нераскидиво везани за Титово име и његово револуционарно дјело, јер ићи тако крупним корацима напријед, мијењати и људе и земљу, било је могуће само у Титовој епохи.

Досљедно Титовом ставу да се никада не смијемо зауставити на достигнутом, да се не треба предати самозадовољству, није сувишно ни у овој пригодној прилици рећи да пред нама стоје крупни задаци на плану материјалног и самоуправног развоја наше Републике и заједнице у цјелини. Те задатке је на најбољи начин изразио ових дана управо друг Тито када је рекао: „пред нама су још крупни задаци — на даљем подизању привреде, изградњи друштвених односа на основама Устава, Закона о удруженом раду и свих наших одлука, на повећању одбрамбене способности наше земље и даљем јачању њене улоге у свијету, на припремама XI конгреса СКЈ. На све вас ја апелирам да дате све од себе како бисмо и те задатке што боље извршили“.

Даље развијање социјалистичких самоуправних друштвено-економских односа на основама Устава и Закона о удруженом раду остаје примаран задатак СК и других организованих фактора социјалистичке свијести. Морају се улагати далеко већи напори на бржем остваривању у пракси ставова о јачању самоуправне улоге радника у удруженом раду. То подразумијева сталну борбу за суштинско унапређивање друштвено-економских односа у ООУР у правцу даљег афирмисања радника као основних субјеката репродукције, управљања и располагања дохотком.

Управљање цјелокупном друштвеном репродукцијом од стране радника биће остварљиво онда када се процеси удруживања рада и средстава буду брже одвијали. При томе је најзначајније изборити се за такве доходне односе у удруженом раду који ће стимулисати раднике да удружују рад и доходак. Развијање друштвено-економских односа између материјалне производње и друштвених дјелатности, између производне, финансијске и прометне сфере на основама Закона о удруженом раду, на чему до сада није много урађено, постаје ургентан задатак без чијег извршавања нема нове самоуправне улоге радника у удруженом раду. Успјешније изграђивање самоуправних односа у удруженом раду и даљи развој политичког система постају кључна подручја за дјеловање комуниста и свих радних људи и грађана, услов за ефикасније функционисање нашег система у цјелини. У томе је улога субјективних социјалистичких снага незамјенљива. Уз већу усмјереност својих акција на та питања нужно је даље разрадити и ближе дефинисати улогу тих снага, прије свега СК у делегатском систему, како би он постао унутрашња моторна снага самоуправног система, одговорна за његов даљи развој и функционисање.

Није прилика да се о економским питањима шире говори. Треба, међутим, рећи да је то подручје нашег живота у коме су концентрисани озбиљни и сложени проблеми. Они се у нашој

Републици испољавају у оштријем виду, јер се још увијек налазимо у фази савладавања економске неразвијености. Централни задатак у привреди наше Републике јесте борба за већи доходак, за ефикасније и рационалније привређивање, већу продуктивност рада, боље коришћење основних средстава и других фактора производње. То постају пресудна питања за јачање материјалног положаја привреде, њене репродуктивне способности и остваривање развојних планова и програма на свим нивоима. Нијесу то само економска питања. Она су у овом тренутку прворазредна класна питања, јер од њих у великој мјери зависи успјешност борбе за развој социјалистичког самоуправљања.

Даље развијање и спровођење система општенородне одбране и друштвене самозаштите и јачање безбједности, као неotuђивих функција нашег система социјалистичког самоуправљања, остаје трајан задатак свих радних људи и грађана, свих самоуправних организација и заједница и свих друштвено-политичких организација у нашем друштву. То је битна претпоставка стабилности и чврстине нашег социјалистичког самоуправног система и гаранција безбједности, независности и несметаног унутрашњег социјалистичког самоуправног развоја наше земље.

Другарице и другови,

Рјешавање ових и многих других задатака, и у овој етапи развоја наше револуције, као што је то, уосталом, било увијек, зависи од способности Савеза комуниста да за њихово остваривање инспирише и организује радничку класу и остале друштвене снаге. Пuteви којима треба ићи познати су, а то што треба остварити дефинисано је. Данас се способност и идејно-политичка и предводничка улога Савеза комуниста морају цијенити по томе колико се и како то постиже, колико то постаје реалан друштвени живот. Као и увијек у историји наше Партије, тако се и данас може рећи да ће СК у остваривању задатака садашње фазе наше револуције успјети уз услов да на оживотворењу своје политике и циљева ангажује радничку класу и остале радне масе.

Да сигурније гледамо у будућност којој тежимо чврст основац имамо и у револуционарним традицијама. Тринаести јул 1941. године је показао и нама самима и свијету шта хоће и шта може народ када преузима улогу ствараоца своје историје. Он је јулских дана 1941. године, предвођен Комунистичком партијом, кренуо у непомирљиву борбу, свјестан да слобода мора бити потпуна. Зато је борба против окупатора означила и борбу за ново друштво. Карактер тога друштва био је одређен самом том чињеницом да је настајало револуционарном слободном акцијом самих народних маса. Партија је и тада била унутрашња снага тих маса, стичући углед и ауторитет предводника тим што су њени чланови, својим неустрашивим херојством, давали примјер како се треба борити за велике циљеве револуције. Слобода за коју се тада ишло у крвави рат темељ је и данашње слободе. А херој-

ства из тога времена примјери су како се треба и данас несеби-чно и смјело борити за циљеве савремене етапе револуције.

У Титовој горостасној личности и његовом дјелу имамо спој те славне традиције и савремених револуционарних и хуманистичких стремљења. Зато је, за све нас који под његовим руководством учествујемо у стварању новог друштва самоуправне социјалистичке демократије, Тито и његово револуционарно дјело та црвена нит у континуитету развоја револуције и путоказ у раду и борби за још неосвојене просторе, облике и садржаје људских слобода.